

Glas Koncila – poslanje ili tek ime: analiza komentara u razdoblju društvene tranzicije

**Ankica Marinović Bobinac,
Goran Goldberger**

*Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska
e-mail: ankica@idi.hr, goran@idi.hr*

SAŽETAK U tekstu autori raspravljaju o tranzicijskom razdoblju u Hrvatskoj i društvenim i religijskim promjenama. Objašnjava se društveni kontekst u Hrvatskoj u kojem je katoličanstvo postalo važan element individualnoga i kolektivnoga identiteta, te se daje povijesni prikaz Katoličke crkve u Hrvatskoj. U tekstu se prezentiraju rezultati (frekvencije i postoci) analize sadržaja komentara Glasa Koncila kao službene publikacije Katoličke crkve, te njihov odnos prema dominantnim temama (odnosi Crkve i države, neke društveno-političke teme, druge vjerske zajednice, “hrvatske teme”, evangelizacija, Sveta Stolica u svijetu), podtemama i akterima tranzicijskoga razdoblja koji su praćeni od 1990. do 2004. godine. Potvrđena je radna hipoteza da je Crkva u pojedinim aspektima tranzicijskih promjena bila aktivan sudionik događaja, te da se različito odnosila prema temama i akterima u analiziranim razdobljima. Učestalost pojavljivanja dominantnih tema, podtema i aktera bila je određena specifičnim tranzicijskim društvenim kontekstom u Hrvatskoj. U prvom razdoblju (1990. – 1994.) na djelu je bio proces izgradnje nacionalne države i rat. Crkva je pružila podršku vlasti koja je pobijedila na izborima i nastojala na mobiliziranju nacionalne samosvijesti Hrvata. Podjednako su bile prisutne “*hrvatske teme*” i *neke društveno-političke teme*. Drugo razdoblje (1995. – 1999.) karakterizira završetak rata, teška politička i ekonomska situacija, podrška Crkve aktualnoj vlasti, daljnji rad na mobilizaciji nacionalnih osjećaja, ozbiljne kritike HDZ-ove vlasti na kraju toga razdoblja, smrt predsjednika Tuđmana i kraj, po mnogim elementima, autoritarne vlasti HDZ-a. Uočeno je da su najčešće prisutne “*hrvatske teme*”. U trećem razdoblju (2000. – 2004.) dolazi do promjene vlasti, reformi i otvaranja Hrvatske prema globalnim i integracijskim procesima. Crkva, koja je neskriveno protiv nove (“lijeve”) vlasti, postaje puno kritičnija nego što je to bila u prethodnom razdoblju. Konačno počinje odčitavati “znakove vremena” i baviti se, na svoj način, “griješom struktura”: *neke društveno-političke teme* javljaju se gotovo deset puta češće od “*hrvatskih tema*”.

Ključne riječi: Hrvatska, tranzicijsko razdoblje, revitalizacija religije, Katolička crkva, Glas Koncila, komentari, analiza sadržaja.

Primljeno: veljača 2008.

Pribvačeno: veljača 2008.

1. Napomena o tranziciji: društvene i religijske promjene u Hrvatskoj

Društvene znanosti razdoblje promjena u “postkomunističkim” društvima centralne i istočne Europe opisivale su terminima “tranzicije” ili “transformacije”, naglašavajući specifičnosti u odnosu na tranzicijske procese u drugim dijelovima svijeta vezane uz opseg i brzinu tranzicijskih procesa i promjena (Centeneo, 1994.; Cifrić, 1996.; 1998.; Juchler, 2000.; Melich, 2000.; 2005.; Offe, 2004.).

Cifrić (1996.; 1998.) naglašava da pojam *tranzicija*, s obzirom na ciljeve društvenih promjena i procesa, označava normativni cilj – tranziciju prema demokraciji dok uvjete u kojima se odvija tranzicija (konkretne promjene) opisujemo procesima *transformacije* konkretnih društvenih struktura (institucionalnih, industrijskih i gospodarskih, te kulturnog sklopa). Neki drugi autori govore o trostrukoj tranziciji prema demokraciji na nivou kreiranja nacije-države, institucionalnog uređenja i politike alokacije resursa (Offe, 2004.). U tranzicijskim promjenama paralelno se odvijaju procesi liberalizacije i demokratizacije, koji, kao uvjeti društveno-političkih promjena, omogućuju doseganje zapadnoga modela društva tržišta i demokracije (Cifrić, 1996.; 1998.). U tom smislu termin *postkomunistička društva* označava društva različitoga stupnja demokratiziranosti i različitih oblika demokracija, proizašlih iz specifičnih povijesnih, te novijih, tranzicijskih okolnosti.

Najčešće se govori o političkoj i ekonomskoj tranziciji prema demokraciji i kapitalizmu, te pitanjima nesigurnosti i nepovjerenja građana u odnosu na položaj i ulogu državnih institucija. Tako se raspravlja o odnosu politike i ekonomije koje koriste mehanizme ugovora, dominacije i povjerenja radi stabilizacije (Centeneo, 1994.). Raspravlja se o pitanju kontinuiteta i diskontinuiteta (staroga i novoga) koji proizvode različitosti u pristupu s obzirom na specifične povijesne okolnosti (Juchler, 2000.) i paradokse zbog zanemarivanja sociokulturnih faktora “postkomunističkoga sindroma” (Melich, 2000.; 2004.).

Neki autori (Borowik, Marinović Jerolimov, Zrinščak, 2004.) naglašavaju da tranzicijske promjene mogu biti promatrane iz systemske i subjektivne pozicije: prva ukazuje na promjene u području politike i ekonomije, iako utječe i na obrazovni sustav, zdravstvenu skrb i sustav javnoga osiguranja dok druga naglašava subjektivnu perspektivu (u smislu individualnog vrednovanja promjena) i promatra tranziciju kao proces u kontekstu problema koje donosi. Primjerice, Borowik (2004.:125) citira sociologe koji tvrde da je lakši dio tranzicije vezan uz systemsku institucionalnu i pravnu reformu dok se veći problemi nalaze u području kulture i svijesti građana. Sztompka (2000.) također naglašava koncept “kulturalne traume” kao naličja društvenih promjena povezanih s kulturalnom dezorijentacijom.

Neki autori upozoravaju kako je u procesu tranzicije bila prisutna najprije njezina afirmativna strana, a onda i krizna zbog pozadine “koja je društveno izrazito problematična i bremenita krizom” (Vrcan, 2001.:58). Dijagnozu tranzicijskih lomova i strategija izlaska iz krize autori vide kroz različite perspektive: prva raspravlja

problem slabe države, druga naglašava prejaku državu, treća zaključuje da rasprave o tranziciji trebaju završiti jer je taj proces završen, a četvrta problematizira perspektive demokracije i demokratizaciju postkomunističkih zemalja u tranziciji (Mandelbaum, 1996.). Vrcan (1998.) zadnju smatra najplodonosnijom u analizi situacije u Hrvatskoj.

Društveno-političke promjene utjecale su i na promjenu mjesta i uloge religije i crkve u hrvatskom društvu u kojem su se događali procesi deprivatizacije i revitalizacije religije (Cifrić, 1995.; Črpić, Zrinščak, 2005.; Marinović Jerolimov, 2001.). Religija i religioznost ponovno su se pojavili kao važan element individualnoga i kolektivnoga identiteta.

Došlo je do obnavljanja tradicionalne uloge Crkve i religije. Brojni indikatori socio-religijskih istraživanja zadnjih godina svjedoče kako se u Hrvatskoj značajno povećao broj konfesionalno izjašnjenih katolika, tj. da je porasla manifestna religioznost (istraživanje *Vjera i moral u Hrvatskoj* (1998.), *Religijske promjene i vrijednosti u Hrvatskoj* (1999.), *Aufbruch* (1997.), *Društvene promjene u Hrvatskoj* (2004.)). Riječ je o tradicionalnoj, crkveno orijentiranoj, kolektivističkoj religioznosti usko vezanoj za obitelj i naciju, posredovanoj kroz obiteljsku socijalizaciju, s prepoznatljivim elementima: slijedom sakramenata od krštenja do posljednjega pomazanja, pohađanja vjeronauka, obiteljskoga vjerskog odgoja i bar prigodnoga odlaženja u crkvu. Živi se u naslijeđenim oblicima i u značajnoj mjeri simbol je povijesne provenijencije i znak društvene i kulturne pripadnosti (što su pokazala istraživanja od sedamdesetih godina do danas). U porastu su i novi oblici religioznosti, širenje novih religijskih pokreta i drugačijih oblika i doživljavanja svetoga (Črpić, Jukić, 1998.; Marinović Bobinac, 1994.; 1999.).

Kao aktivni čimbenik Katolička crkva u Hrvatskoj javlja se gotovo u svim aspektima društvenog života – političkom, socijalnom, gospodarskom, odgojnom, obrazovnom, kulturnom, pa se može reći da je došlo do ukupnoga porasta značaja religije u društvenom životu.

Treba spomenuti i veću vidljivost drugih vjerskih zajednica u javnom životu. U 2007. godini u Hrvatskoj je, prema Evidenciji vjerskih zajednica pri Središnjem državnom uredu za upravu, bilo 40 registriranih vjerskih zajednica. Broj postojećih neregistriranih vjerskih zajednica nije poznat.

Regulacija religije i pravne odredbe odnosa između države i vjerskih zajednica (osim Ustava iz 1990.) pokazuju tendenciju države da favorizira Katoličku crkvu u odnosu na ostale vjerske zajednice (Goldberger, 2006.). Republika Hrvatska potpisala je četiri međunarodna ugovora sa Svetom Stolicom 1996. i 1998. godine, prije donošenja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica (2002.). U 2002. i 2003. godini još je 15 vjerskih zajednica potpisalo šest ugovora s državom na nacionalnoj razini. Ovakav razvoj kreirao je najmanje tri različita reda religijskih zajednica: u prvom je redu Katolička crkva, u drugom su redu vjerske zajednice koje su potpisale ugovore s državom, a u trećem su redu ostale vjerske

zajednice (Zrinščak, 2004.). Ovu podjelu treba dopuniti pojašnjenjem kategorije *ostale vjerske zajednice*, kojima pripadaju vjerske zajednice koje nisu zainteresirane za potpisivanje ugovora i vjerske zajednice koje žele ugovor, a ne mogu ga potpisati.¹

1.1. Katolička crkva u Hrvatskoj

Da bi se mogli shvatiti rezultati ove analize koja se bavi stavovima Katoličke crkve prema društvenim i političkim stvarnostima suvremenoga hrvatskog društva, potrebno je ukratko elaborirati osnovne karakteristike Katoličke crkve u Hrvatskoj u povijesnom i sociokulturnom kontekstu.

Katolička crkva u Hrvatskoj (koja je kroz povijest bila u perifernoj poziciji u odnosu na bitne društvene procese koji su se zbivali u Europi) u svojoj je povijesti imala dugi kontinuitet povezanosti s feudalnim tipom države koji joj je zbog njezine hijerarhijske organiziranosti i odgovarao. Međutim, kontinuirano je imala problema s adaptacijom na nove društvene okolnosti. Sve što se događalo s Katoličkom crkvom u kontekstu građanskih revolucionarnih društveno-političkih promjena u 19. stoljeću na globalnoj europskoj razini, Crkvu u Hrvatskoj je mimoišlo, ali ju je zahvatilo dvostruko snažnije polovicom 20. stoljeća. Duh građanskog društva (koje je na ove prostore, u odnosu na europske zemlje prilično zakasnilo) i ideologije koje su iz njega proizašle, “za crkveni način mišljenja i izražavanja bio (je) toliko nov da ga nije uspijevala shvatiti ni uz pomoć Rječnika stranih riječi” (Marasović, 1997.).

U komunističkom razdoblju u Hrvatskoj su paralelno postojala dva tipa kolektivizma – ateistički i religijski. Crkva se pojavljuje kao marginalizirana, ali društveno snažno ukorijenjena institucija, prvenstveno vezana uz tradicionalni svijet (Vrcan, 1980.). Proces modernizacije² koji je zahvaćao socijalistička društva postupno je ugrožavao takav sociokulturni sustav. Tek pojavom sekularizacije koja je na ove prostore ponešto zakasnila, kao uostalom i temeljni sadržaji građanskoga društva, a koja je bila dominantno uvjetovana ekonomskim i političkim promjenama, počinju slabjeti ideološki naboji na obje strane. Prodor građanskih sadržaja, i svega onoga što modernost nosi sa sobom – migracije stanovništva u gradove, jačanje

¹ Primjer prvih su Jehovini svjedoci – kršćanska vjerska zajednica u Hrvatskoj koji su mogli, a nisu željeli, sklopiti ugovor s državom. Primjer druge skupine zajednica su tri vjerske zajednice (Crkva cjelovitog evanđelja, Savez crkava Riječ života i Protestantska reformirana crkva u Republici Hrvatskoj), koje su hrvatsku državu tužile Sudu za ljudska prava u Strasbourgu zbog diskriminacije – nemogućnosti potpisivanja ugovora kakav su neke zajednice uspjele potpisati.

² Za modernizaciju Županov kaže da je imala obilježja prisilne i devijantne modernizacije, koja nije vođena vlastitom inherentnom logikom niti je rezultirala modernizmom kao svojom prirodnom posljedicom (Županov, 2001.).

utjecaja masovnih medija, jačanje potrošačkoga mentaliteta i individualizma, zakoni tržišne ekonomije, postupno slabe elemente kolektivizma u društvu i unutar Crkve, pa tako dolazi i do opadanja religioznosti, ali i ateističke ideologiziranosti (Jukić, 1993.).

Hrvatska pripada skupini zemalja Istočne i Srednje Europe koje su 45 godina svoje povijesti provele pod komunističkom vlašću. U svim komunističkim zemljama religija i crkva desetljećima su sustavno potiskivane. Ali, iako su sve komunističke države odnos prema vjeri i crkvi temeljile uglavnom na istim teorijskim postavkama, sve ih nisu u praksi provodile na jednak način. Marasović ističe barem tri načina odnošenja komunističke države prema vjeri i crkvi u bivšim komunističkim zemljama. Prvi, najradikalniji način, odnosi se na Albaniju u kojoj je komunističko vodstvo Ustavom ukinulo religiju i crkve. Drugi način odnosi se na sve zemlje Istočnoga bloka, osim na Jugoslaviju, u kojoj je zaživio treći model, liberalnija politika prema religiji i crkvi (od šezdesetih godina nadalje).³ Još 1972., pišući o crkvi u socijalističkom društvu, Bajsic ističe razliku u njezinu položaju i statusu između jugoslavenskoga i ostalih socijalizama (Bajsic, 1972.). U kontinuitetu s tom tezom može se reći i da je Katolička crkva u Jugoslaviji bila manje i Crkvom šutnje (*Ecclesiam suam*, 1966.) nego crkve u ostalim zemljama socijalizma. Misli se dominantno na razdoblje od Koncila nadalje (Bajsic, 1972.; Skledar, 1984.; Franić, 1972.; Šagi-Bunić, 1972.; Vereš, 1973.).

Posljednja desetljeća socijalizma karakterizira kontinuirana borba između vladajuće ideologije i elemenata u društvu koji teže novom tipu socijalnoga sustava. Religija i Crkva jesu među najznačajnijim socijalnim činiteljima u borbi za samoodređenje i socijalnu autonomiju. Važan su izvor kontrakulture u komunističkoj eri, značajan su čuvar i prijenosnik nacionalne kulture i bazičnih vrijednosti dok je naglašenost kulturno-povijesnoga značaja religije izrazita (Grubišić, 1997.; Tomka, 1995.; Črpić, Zrinščak, 2005.:50).

Vrcan smatra da je bitna osobina predkoncilske, pa i koncilske Katoličke crkve u Hrvatskoj bila opterećenost "konzekvencijama jedne sinteze tradicionalnoga duha *ecclesiae militans* i *ecclesiae triumphans*, te duha svojstvenoga crkvi kao tvrđavi pod opsadom, ponajprije od 'nekrsta', zatim od 'raskolnika' i na kraju od marksističkih 'bezbožnika'" (Vrcan, 1985.). Nadalje, Vrcan smatra da je u tom smislu i nakon Koncila Crkva ostala dobrim dijelom pretkoncilska, u vidu jednoga "dinamičnog i osuvremenjenog konzervativizma" (sporije kretanje politike otvaranja prema socijalizmu kod domaćega episkopata nego u centru katoličanstva, zatvorenost za teološki pluralizam koji je bujao nakon Koncila...). Neki autori primjećuju da na-

---

³ Marasović kaže: "Crkva u Jugoslaviji, unatoč svim teoretskim zasjedama i praktičnim šikaniranjima, u odnosu prema državi ipak je bila uvelike slobodna (imenovanje biskupa, postavljanje župnika, slobodno djelovanje crkvenih škola, redovničkih zajednica, postupna sloboda vjerskog tiska, dozvoljen studij na inozemnim sveučilištima, dozvoljeno organiziranje velikih vjerskih skupova itd.)" (Marasović, 1997.).

kon osamostaljenja Hrvatske⁴ Katolička crkva teži uspostavljanju bliske zajednice državnoga i crkvenoga vodstva (srednjovjekovni “*Corpus Christianum*”). U središtu njezina društvenoga angažmana vrlo važnu ulogu ima još uvijek “nacionalno pitanje” (dok katolici zapadne Europe i Trećeg svijeta svojom zadaćom smatraju kršćansko prevladavanje mračne prošlosti i posljedica totalitarizma, zalažu se za individualna ljudska prava, za zaštitu stvaranja i prakticiraju međunarodnu solidarnost) (Gruenfelder, 2002.). Lerotić smatra da je “Crkva (u zemljama tranzicije, op.a.) ušla u spregu s novim staležima koji su počeli kružiti oko vlasti, tako da se počelo stvarati trojstvo sastavljeno od državne, poduzetničke i crkvene vlasti” (prema Grubišić, 1997.:163).

Navedeni uvidi u neke bitne karakteristike Katoličke crkve u socijalnom i kulturnom kontekstu Hrvatske kroz povijest, polazište su ove analize.

2. Metodološke napomene

2.1. Metoda istraživanja: analiza sadržaja

Analiza sadržaja metoda je koja se već dugo koristi u sociologiji i drugim društvenim znanostima u istraživanjima različitih medija, govora političara, ali i dokumenata, te drugih komunikacijskih sadržaja. U ranijoj fazi dominirao je kvantitativni pristup, a uslijedila je i kritika iz “kvalitativnoga kampa” oko pitanja manifestnoga i latentnoga sadržaja poruke, kao i nove kvalitativne metode analize teksta.⁵

Do sada je u sociologiji religije u Hrvatskoj provedeno nekoliko istraživanja koja su koristila metodu analize sadržaja u analizi vjerskoga tiska i dnevnih novina (Boeckh, 1995.; Marinović Bobinac, 1991.; Mataušić, Nikodem i Črpić, 2001.; Matijević, 2005.; Plačko, 1985.; Relja, 1998.; Šterc, Bošnjak, Bahtijarević, 1971.). U ovom istraživanju primijenjena je metoda analize sadržaja, s naglaskom na kategoriji “tranzicijske promjene” i izabranim temama koje su dominirale u analiziranom razdoblju.

2.2. Predmet, ciljevi, svrha i hipoteza istraživanja

Osnovna ideja ovoga istraživanja je utvrditi stavove Katoličke crkve o tranzicijskim promjenama i akterima tih promjena u Hrvatskoj s obzirom na njezin utje-

⁴ Grubišić smatra da je “u počecima demokratskih gibanja Crkva odigrala pozitivnu ulogu i da je bila stožerna snaga demokratskih promjena” (Grubišić, 1997.:161).

⁵ Neuendorf daje izvrstan povijesni i kritički pregled analize sadržaja, definirajući je kao “sažetu, kvantitativnu analizu poruka koja se oslanja na znanstvenu metodu (uključujući pažnju na objektivnost –intersubjektivnost, apriori dizajn, pouzdanost, valjanost, općenitost, ponovljivost) i koja nije limitirana bilo tipom varijabli koje može mjeriti ili kontekstom u kojem su poruke stvorene ili predstavljene” (Neuendorf, 2002.:10).

caj u društvu, te velika očekivanja građana i vjernika od promjena društva prema liberalnom tržištu, višestranačju i novostečenim nacionalnim i građanskim slobodama. *Predmet* istraživanja su sadržaji poruka o tranzicijskim promjenama prezentirani u komentaru Glasa Koncila. Kao službeno glasilo Katoličke crkve ovaj tjednik predstavlja jednu od njezinih institucija i važan je element njezinih poruka⁶. *Cilj rada* je utvrditi sadržajnu strukturu komentara Glasa Koncila u smislu dinamike dominantnih tema, podtema unutar njih, te aktera koji se u njima pojavljuju. *Svrha rada* je utvrditi i interpretirati stavove Katoličke crkve u odnosu prema dominantnim društvenim tijekovima promjena u okviru tranzicijskih procesa.

U radu se polazi od sljedeće radne hipoteze: Crkva je u pojedinim aspektima tranzicijskih promjena bila aktivan sudionik događaja, te se različito odnosila prema temama i akterima u analiziranim razdobljima.

2.3. Razdoblje i uzorak

Istraživanjem su obuhvaćeni svi brojevi Glasa Koncila u razdoblju od 01. 01. 1990. do 31. 12. 2004. Tako definiran osnovni istraživački skup uokviren je razdobljem od 15 godina koje se može definirati kao tranzicijsko, a iz analitičkih razloga uokvireno je u tri petogodišnja razdoblja.

Prvo razdoblje (1990. – 1994.) karakterizira raspad Jugoslavije i oružani sukobi na razini republika. U slučaju Hrvatske radi se o odcjepljenju od Jugoslavije i međunarodnom priznavanju države, Domovinskom ratu, stjecanju članstva u UN-u, ratu u Bosni i Hercegovini, u kojoj živi velika populacija katolika, te posjet pape Ivana Pavla II. Zagrebu.

Drugo razdoblje (1995. – 1999.) karakterizira završetak rata (oslobodilačkim akcijama Bljesak i Oluja i, kasnije, mirnom reintegracijom ostatka teritorija, uključujući istočnu Slavoniju) i po mnogim elementima autoritarna vlast HDZ-a i tadašnjega predsjednika Tuđmana, drugi posjet pape Ivana Pavla II., kritike političke i ekonomske situacije na kraju toga razdoblja, te smrt predsjednika Tuđmana.

U trećem razdoblju (2000. – 2004.) došlo je do dvije promjene vlasti. U 2000. vlast je osvojila koalicija "šestorke" (SDP, HSLŠ, LS, HSS, HNS, te IDS) koja se zbog

---

⁶ Glas Koncila izdaje Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, tj. Zagrebačka, Splitska, Sarajevska, Riječka i Zadarska nadbiskupija. Katolička crkva vlasnica je izvještajne novinske agencije (IKA), 30-ak tiskanih medija, dviju radiopostaja, uz značajnu izdavačku djelatnost izdavačke kuće Kršćanska sadašnjost. Iz Katoličke crkve u zadnje vrijeme javljaju se i glasovi o potrebi stvaranja katoličke televizije, što je prenio HTV. Jedna analiza vlasništva medijskoga prostora Hrvatske pokazuje sljedeće – država je i dalje najveći vlasnik, a slijede privatne medijske kuće, te Katolička crkva (Malović, 2004.).

sukoba pretvorila u “četvorku” (SDP, LS, HSS, te HNS), a krajem 2003. HDZ je došao na vlast uz pomoć podrške koalicije HSLS-a i DC-a, nekoliko zastupnika nacionalnih manjina i HSU-a. Uz ove događaje, važno je napomenuti i treći posjet pape Ivana Pavla II., te početak pregovora o priključivanju Europskoj uniji i NATO savezu.

U analiziranom razdoblju Glas Koncila izašao je 780 puta. U radu je korišten jednostavni slučajni poduzorak (40% uzorak), a tretira se kao reprezentativan i proporcionalan – godišnje je analizirano 13 brojeva, a sveukupno 195 brojeva Glasa Koncila. Istraživanje je provedeno metodom analize sadržaja, uz prethodno pilot-istraživanje. Analiza rezultata rađena je na deskriptivnoj razini, te je obuhvatila razinu postotaka i frekvencija. Za provedbu istraživanja konstruiran je mjerni instrument (matrica) u kojoj su razrađene jedinice analize, jedinice sadržaja, dominantne teme, podteme, te akteri.

2.4. Jedinica analize i jedinica sadržaja

Jedinica analize komentar je u Glasu Koncila koji je redovna kolumna, zapravo uvodnik ili ono što je u nekim stranim dnevnim novinama *editorial*, u kojoj autor polemizira i iznosi poziciju uredništva (Crkve) o određenim područjima društvenoga života koje smatra bitnim. Analiza je bila usredotočena na komentare jer se u njima najjasnije vidi stajalište Katoličke crkve, a stavovi u komentarima se i najčešće citiraju u drugim dnevnim novinama.

Jedinica sadržaja jesu pojedine dominantne teme unutar kategorije tranzicijskih promjena. Za postizanje ciljeva istraživanja izrađena je matrica koja se sastojala od šest dominantnih tema (odnosi Crkve i države, neke društveno-političke teme, druge vjerske zajednice, “hrvatske teme”, evangelizacija, te Sveta Stolica u svijetu) u kategoriji tranzicijskih promjena. Unutar dominantnih tema razrađene su i podteme kao njihovi sastavni elementi.

Prva tema, *odnosi Crkve i države*, analizira se u kontekstu stavova II. vatikanskog koncila koji je apostrofirao nekoliko smjernica – prvenstvo duhovnoga nad vremenitim (što znači da se Crkva u prvom redu posvećuje svom vlastitom poslanju svjedočenja riječi Božje i odgoja savjesti, ali i vremenitom radu); autonomija političke vlasti (s čime ide i autonomija društva i kulture); slobodna Crkva u svakom društvu (sloboda za poslanje koje je prije svega duhovno); suradnja i lojalnost prema državi; nepoistovječivanje s bilo kojim političkim oblikom vladavine, ni s bilo kojom nacijom (Šagi, 1997.:21–22). Većina podtema unutar prve dominantne teme proizlazi iz pravnoga okvira uređenja odnosa (Ustav, ugovori između Republike Hrvatske i Svete Stolice, te Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica).

Druga dominantna tema, *društveno-političke teme*, ima izvorište u socijalnom naumu Katoličke crkve, osobito u tekovinama II. vatikanskog koncila, a odnosi se na

široku primjenu evanđeoskih naputaka u životu⁷: priznanje religijskoga pluralizma u društvu, afirmativni stav prema vjerskoj slobodi u svakom društvu i autonomiju vremenitih stvarnosti – društva, u odnosu na religiju i Crkvu (Šagi, 1997.:17).

Treća tema, *odnos prema drugim vjerskim zajednicama*, također je vezana za II. vatikanski koncil, a proizlazi iz priznanja religijskog pluralizma u društvu i afirmativnog stava prema vjerskoj slobodi koju Koncil izvodi iz dostojanstva ljudske osobe i oslanja je na ljudsku savjest (Šagi, 1997.:17), te tolerancije prema različitim religijama. Koncilski, moderno društvo znači pluralizam pogleda na stvarnost, pluralizam životnih stilova, vrijednosti, vjerovanja i da se kršćani trebaju stalno prilagođavati toj situaciji, što marginalizira opstanak kršćanske duhovnosti koja je bila svojstvena tradicionalnom društvu koje je bilo uniformnije sa socijalnoga i kulturnog stajališta (Šagi, 1997.:19). No razvila se praksa koja u svim dijelovima svijeta nije bila jednaka, a bitno ju je određivala konkretna povijesna i sociokulturna situacija.

Četvrta tema, *“hrvatske teme”*, koja proizlazi iz povezanosti Crkve i tradicionalnoga društva, bila je poduprta ulogom Crkve u očuvanju nacionalnog identiteta hrvatskog naroda, te isticanjem povezanosti nacionalne i konfesionalne identifikacije. Za vrijeme komunističkog razdoblja Crkva je bila okosnica podržavanja i homogenizacije hrvatske nacionalne svijesti, što Marasović naziva “populističkim pastoralom ili pastoralom velikoga dojma i velikih brojeva” za koji smatra da je bio koristan s gledišta nacionalnih interesa, ali da je istovremeno vodio prema nekoj vrsti hrvatskoga “svetosavlja” – trenda prema selektivnoj vjeri i selektivnom čudoređu koje je ovisno o tome što se smatra primarnim nacionalnim interesom (Marasović, 1997.:41).

Peta tema, *evangelizacija*, također je vezana za katoličku socijalnu doktrinu. Papa Ivan Pavao II. još je u enciklici *Centesimus Annus* iz 1991. godine upozoravao na prisutnost još opasnijega tipa nereligioznosti od marksističkog ateizma – praktičnog ateizma i materijalizma koji nisu nametnuti silom i koji su rasprostranjeni po čitavoj Europi, a čovjeka navode da misli i živi “kao da Bog ne postoji” (Ivan Pavao II., 1991.)⁸ Takvoj Europi bila je namijenjena “druga evangelizacija” koja je, za razliku od prve u predkršćanskom razdoblju, polazila od ateizma u teorijskoj i praktičnoj sferi. Zadatak takve evangelizacije je “taknuti srca ljudi”, doći do srca praktičnoga ateista uronjenoga u “ovdje i sada” (Marinović Bobinac, 1993.). Nakon

---

⁷ Tu se podrazumijeva opće dobro hrvatske države i svih njenih građana i dobro svakog čovjeka, svake obitelji i cijele zajednice, koje se ostvaruje primjenom pravednih zakona, odgovornim postupcima izvršne vlasti i pravednim sudstvom, riječju, strogim poštivanjem ljudskih prava. To se postiže iskrenom i poštenom suradnjom koja se ostvaruje otvorenim dijalogom, a uključuje međusobno poštovanje i isključuje nepravedne sudove, vrijeđanja i svaki oblik mržnje (izjava katoličkih biskupa s X. plenarnog zasjedanja od 18. do 20. lipnja 1997. godine (prema Grubišić, 1997.:163).

⁸ U kontinuitetu socijalne doktrine Katoličke crkve (od Leona XIII. preko predkoncilskih papa, koncilskih dokumenata, zatim pape Ivana XIII., pape Pavla VI., pape Ivana Pavla II. pa do pape Benedikta XVI., kritizirana je ideologija liberalnog kapitalizma s potrošačkim materijalizmom.

pada komunističkog sustava u Jugoslaviji i osamostaljenja Hrvatske takav tip evangelizacije (u kontekstu daljnjega kontinuiteta katoličke socijalne doktrine) postao je jedan od najvažnijih ciljeva Katoličke crkve u Hrvatskoj.

Šesta dominantna tema je *Sveta Stolica u svijetu*, a svjedoči o djelovanju i utjecaju Pape i Vatikana na događanja na svjetskoj religijskoj i društvenoj sceni.

U matrici (instrumentu) korištene su i druge varijable bitne za interpretaciju: datum objavljivanja komentara; naslov komentara; akteri u komentaru (ima, nema); vrsta aktera u komentaru (crkveni akteri, crkvena hijerarhija i Crkva u BiH-u, ostale vjerske zajednice i grupe, Papa i Sveta Stolica, svjetovni mediji, Hrvatska i Hrvati, akteri vlasti, politički akteri, nevladine udruge, ostale državne službe, ostale društvene skupine, međunarodni akteri, ostali iz bivše Jugoslavije); napadi aktera u komentaru (ima, nema); akteri koji napadaju (kao i kod vrste aktera); akteri koji su napadani (kao i kod vrste aktera); osnovni ton komentara (pozitivan, negativan, neutralan i programatski); strategija komentara (objašnjava, informira, mobilizira i propagira stav Katoličke crkve); vremenska dimenzija komentara (ne može se odrediti, pretežno sadašnjost, pretežno prošlost i pretežno budućnost); te prostorna dimenzija komentara (ne može se odrediti, pretežno lokalna i mjesna, pretežno državna i pretežno globalna).

3. Rezultati

3.1. Dominantne teme komentara

Analizirano petnaestogodišnje razdoblje (1990. – 2004.) podijeljeno je, radi bolje preglednosti podataka i usporedbe manjih isječaka vremena, na tri petogodišnja razdoblja. Tablica 1. pokazuje kako je Glas Koncila pratio dominantne teme, tj. učestalost njihovog pojavljivanja po razdobljima.

Tablica 1.
Dominantna tema u komentarima po razdobljima (f, %)

Dominantna tema	1990. – 1994.	1995. – 1999.	2000. – 2004.	Ukupno f	Ukupno %
1. Neke društveno-političke teme	29,2	23,1	55,4	70	35,9
2. "Hrvatske teme"	27,7	26,2	6,2	39	20,0
3. Evangelizacija	10,8	23,1	18,5	34	17,4
4. Odnosi crkve i države	16,9	15,4	16,9	32	16,4
5. Druge vjerske zajednice	9,2	6,2	1,5	11	5,6
6. Sveta Stolica u svijetu	6,2	6,2	1,5	9	4,6
Ukupno f	65	65	65	195	
Ukupno %	100,0	100,0	100,0		100,0

Neke društveno-političke teme najčešće su se pojavljivale u komentarima (35,9%), tj. bile su prisutne u 70 komentara. Učestalo su se pojavljivale “*hrvatske teme*” (20,0%), *evangelizacija* (17,4%), te *odnos crkve i države* (16,4%). Najrjeđe su se pojavljivale *druge vjerske zajednice* (5,6%) i *Sveta Stolica u svijetu* (4,6%).

Neke društveno-političke teme u trećem su se razdoblju udvostručile i uvjerljivo dominirale (55,4%). To je vrijeme promjene političkog konteksta – nove koalicijske vlasti i novih očekivanja građana Hrvatske koji su u većini podržali novu vladu. I Crkva kao da je osjetila bilo građana (koji su u većini katolici i vjernici) i mijenja rakurs svojih komentara, baveći se (barem u komentarima) više aktualnim društvenim temama nego samom sobom.

“*Hrvatske teme*” su, nakon prva dva stabilna razdoblja, naglo opale (6,2%). Društveni kontekst i ovdje igra glavnu ulogu. U prva dva razdoblja je, uz stvaranje nacionalne države i osvješćivanja identiteta, rat i žrtve, ova tema odnosila mnogo prostora dok je u trećem još jedino pitanje generala i Haaških optužnica ostalo relevantno. U tom se razdoblju, nakon 2000., u javnosti u većoj mjeri raspravljalo o ratnim zločinima hrvatske strane kada se i pojavila ideja obrane digniteta Domovinskoga rata u udrugama boraca, na čemu je i Katolička crkva insistirala.

Evangelizacija se kao tema, nakon prvoga razdoblja gotovo udvostručila (18,5%). Evangelizacija je osnovna misija svih kršćanskih crkava, pa tako i Katoličke crkve. Osim što se javlja kao posebna tema, prisutna je gotovo u svakoj aktivnosti Crkve, pa tako prožima i gotovo sve teme o kojima se u komentarima raspravljalo. Stoga se može reći da je puno prisutnija nego što na prvi pogled izgleda.

Odnos crkve i države najstabilnija je dominantna tema u sva tri razdoblja, uz vrlo mala odstupanja u učestalosti pojavljivanja. U sva tri razdoblja Crkva je upućivala poruke vlasti i državi oko svojih potreba (od vjeronauka, rješavanja pravnoga statusa do financiranja i povrata imovine) vjernicima uoči parlamentarnih i predsjedničkih izbora, a u drugom razdoblju definitivno je reguliran pravni položaj Crkve u društvu.

Druge vjerske zajednice i *Sveta Stolica u svijetu* teme su koje su se najrjeđe javljale, a u trećem razdoblju gotovo su nestale. Ovo upućuje na određenu zatvorenost Katoličke crkve, na usmjerenost unutra – prema sebi i narodu u kome djeluje. Crkva je gotovo nezainteresirana za druge vjerske zajednice (o suradnji i ekumenskim nastojanjima pisala je rijetko, a još rjeđe o drugim vjerskim zajednicama), a o Papi i Svetoj Stolici se, općenito, malo pisalo, i to samo u slučajevima koji se tiču Hrvatske ili na neki način nalikuju hrvatskom kontekstu (kroz promicanje mira, a protiv komunizma i rata).

Rasprostranjenost dominantnih tema u komentarima Glasa Koncila donekle je u skladu s društvenim kontekstom. U prvom razdoblju Hrvatska je bila u procesu izgradnje nacionalne države i ratu koji je zahvatio i Bosnu i Hercegovinu, u kojoj živi velika populacija Hrvata i katolika. Crkva je pružila podršku vlasti koja je po-

bijedila na izborima i nastojala na mobiliziranju nacionalne samosvijesti Hrvata u ratnom razdoblju. Istovremeno, trudila se maksimalno iskoristiti novu društvenu situaciju u kojoj je, nakon desetljeća potisnutosti, na velika vrata ušla u javnu sferu društva.

U drugom razdoblju društvene, ekonomske i političke posljedice raspada Jugoslavije i stvaranja nacionalne države postale su evidentne (nejednakost, siromaštvo, nezaposlenost, autoritarnost vlasti i zatvorenost društva). Crkva je podržavala aktualnu vlast i dalje radila na mobilizaciji nacionalnih osjećaja, pa su stoga i u komentarima Glasa Koncila, unatoč velikim društvenim problemima, “hrvatske teme” bile najprisutnije.

U trećem razdoblju, nakon smrti Franje Tuđmana koncem 1999., dolazi do promjena – označene su promjenama vlasti, reformama i otvaranjem Hrvatske prema globalnim i integracijskim procesima. Crkva, koja je neskriveno protiv nove (“lijeve”) vlasti, konačno je počela odčitavati znakove vremena: društveno-političke teme javljaju se gotovo deset puta češće od “hrvatskih tema”.

3.2. Podteme komentara

Unutar dominantnih tema podteme (do tri) birane su po važnosti. Učestalost pojavljivanja pojedinih podtema unutar dominantnih tema ukazuje na njihovu unutrašnju dinamiku i kompleksnost. Moguće je uočiti pojedinačne podteme koje su se, bez obzira na frekvencije dominantnih tema, najčešće spominjale u komentarima. U tablici 2. prikazana je učestalost pojavljivanja glavnih podtema u komentarima.

Tablica 2.
Podteme komentara po razdobljima (f, %)

Podteme	1990. – 1994.	1995. – 1999.	2000. – 2004.	Ukupno f	Ukupno %
1. evangelizacija	7,7	23,1	16,9	31	15,9
2. društvena transformacija i politika	12,3	7,7	13,8	22	11,3
3. ekonomske i socijalne teme	10,8	4,6	18,5	22	11,3
4. Crkva i hrvatski narod	16,9	9,2	0	17	8,7
5. osamostaljenje, rat i žrtve	10,8	6,2	4,6	14	7,2
6. odnos crkve i države	12,3	4,6	9,2	14	7,2
7. političke strukture i predizborni proglaš biskupa	1,5	4,6	7,7	9	4,6
8. teme vjeronauka, dušebrižništva, rada nedjeljom	3,1	6,1	4,6	9	4,6
9. političke manipulacije Crkvom	0	10,8	1,5	8	4,1
10. obitelj i seksualnost	0	6,2	6,1	8	4,1

Podteme	1990. – 1994.	1995. – 1999.	2000. – 2004.	Ukupno f	Ukupno %
11. Hrvatska u međunarodnim odnosima	1,5	0	7,7	6	3,1
12. suradnja i ekumenska nastojanja	6,2	3,1	0	6	3,1
13. vjerske zajednice	3,1	3,1	1,5	5	2,6
14. mediji i informatizacija	0	3,1	4,6	5	2,6
15. Sveta Stolica i tranzicijske zemlje	6,2	1,5	0	5	2,6
16. Sveta Stolica i druge zemlje	0	4,6	1,5	4	2,0
17. grupe s društvenoga ruba	3,1	1,5	1,5	4	2,0
18. zakonodavstvo	1,5	0	3,1	3	1,5
19. organizacijski problemi u Crkvi	3,1	0	1,5	3	1,5
Ukupno	100,0	100,0	100,0	195	100,0

Kao glavne podteme najčešće su se javljale evangelizacija (15,9%), društvena transformacija i politika (11,3%), ekonomske i socijalne teme (11,3%), Crkva i hrvatski narod (8,7%), osamostaljenje, rat i žrtve (7,2%), te odnos crkve i države (7,2%).

Kod podteme *evangelizacija* raspravljani su oblici evangelizacije, svetkovine i crkveni događaji, te nova duhovna kretanja. Pisalo se o evangelizaciji općenito i o medijima, o evangelizaciji mladih i evangelizaciji Srednje Europe, o vjeronauku za odrasle, o Alojziju Stepincu i o svjedočenju vlastitim primjerom. Govorilo se o novogodišnjim porukama Pape, poslanicama biskupa, hodočašćima, Jubileju 2000, ustoličenju biskupa i nadbiskupa, proglašenju blaženika i svetaca i pokajanju Pape za grijeh Crkve. Kao tema pojavila su se i laička katolička udruženja i eklezijalni pokreti.

Kod podteme *društvena transformacija i politika* radilo se o komentarima koji su se bavili pitanjima pluralizma, demokracije, vjerskog pluralizma, zatim ideologijama poput komunizma, nacionalizma, te nacizma i fašizma. Raspravljalo se o pitanjima izbora i predizbornih skupova, o koaliranju, o revanšizmu, o demokršćanstvu, o civilnom društvu, o radikalizaciji politike i o prisezi novoga predsjednika Republike Hrvatske.

Kod podteme *ekonomske i socijalne teme* komentirala se ekonomska i socijalna situacija, te društvene devijacije. Raspravljala su se pitanja gospodarske i socijalne krize, nezaposlenosti, socijalne politike, deložacija, siromaštva, pretvorbe i privatizacije, populacijske politike, organiziranog kriminala, društvenih sukoba, zatim nasilje, kršenje ljudskih prava, dezinformiranje javnosti, te narkomanija i zloupotreba droga.

Kod podteme *Crkva i hrvatski narod* raspravljalo se o katoličanstvu kao bitnom elementu hrvatskoga nacionalnog identiteta, o odnosu vjerske i nacionalne pripad-

nosti, o “slavnoj” hrvatskoj povijesti, o bosanskim Hrvatima, o hrvatskoj katoličkoj dijaspori i o Papinom posjetu Hrvatskoj.

Kod podteme *osamostaljenje, rat i žrtve* govorilo se o referendumu o samostalnosti u Hrvatskoj, o pravu na samoodređenje, o priznavanju samostalnosti, o Domovinskom ratu, o ratu u Bosni i Hercegovini, prognanicima i povratnicima, razaranju vjerskih i crkvenih objekata, te o ratnim zločinima i odnosu s Haaškim sudom, o žrtvama u Bleiburgu i Jasenovcu.

Kod podteme *odnos crkve i države* raspravljala se pravna regulativa, sloboda vjere i vjeroispovijesti, modeli odnosa (odvojenost crkve i države, suradnički odnos, državna crkva), financiranje crkve, povrat crkvene imovine, rad papinske nunciature, pravni status vjerskih zajednica, ugovori sa Svetom Stolicom, te Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica.

Najčešće podteme bile su vezane uz poslanje i život Crkve, konkretnu društveno-političku situaciju, te ulogu Crkve u životu hrvatskog naroda, što je i bilo u skladu s društvenim kontekstom i željom Crkve da postane važna institucija u životu nove države.

Kod podteme *političke strukture i predizborni proglas biskupa* (4,6%) raspravljao se odnos prema Vladi, Saboru, vlasti i političkim strankama općenito, te predizborni proglasi biskupa. Unutar podteme *vjeronauk, dušebrižništvo i rad nedjeljom* (4,6%) komentiralo se djelovanje Crkve u društvu na temelju Ugovora (vjeronauk u školskom sustavu, dušebrižništvo u zatvorima i bolnicama), ali i zakonsko reguliranje nedjelje kao neradnoga dana. Kod podteme *političke manipulacije Crkvom* (4,1%) promovirala se neutralnost Crkve prema ideologijama i političkim strankama, komentiralo sudjelovanje svećenika na političkim skupovima, zloupotreba povezanosti vjere i nacije, te teze o politizaciji Crkve.

Ako razmotrimo rasprostranjenost tri najučestalije podteme u svakom od tri razdoblja, vidi se sljedeća slika.

U prvom razdoblju najučestalije su podteme bile Crkva i hrvatski narod (16,9%), društvena transformacija i politika (12,3%), te odnos crkve i države (12,3%). U tom su razdoblju dominirale podteme koje su se bavile bliskošću Crkve i naroda, željom Crkve da se društveno potvrdi i riješi svoj status, te društvenom transformacijom i političkom situacijom u kojoj se izgrađuje novo društvo. Crkva je prvenstveno bila zauzeta jačanjem svoga identiteta kao moralnoga arbitra i zaštitnika hrvatskoga naroda, argumentirajući svoje stavove povijesnim činjenicama ukorijenjenosti u hrvatskom narodu u cjelini (dakle, i izvan Hrvatske). Dodatnom značajnom zastupljenošću tema *osamostaljenje, rat i žrtve*, koje su organski vezane za najzastupljeniju temu, Crkva podupire svoju ulogu savjesti nacije i čuvara povijesnoga pamćenja i sjećanja hrvatskoga naroda. Tu se odmah prirodno nadovezuju teme *društvene transformacije i politike* u kojima se izriču stavovi o osnovnim pitanjima demokracije i uređenja društva, i utvrđuju stavovi o prošlim ideologijama, s naglaskom na

njihovim negativnim stavovima prema religiji i crkvi, te *ekonomske i socijalne teme* u kojima se kontekstualiziraju ratna zbivanja i njihove posljedice. Kao značajan akter društvene transformacije devedesetih godina 20. stoljeća, Crkva počinje dijalog s državom želeći svoj novi položaj u društvu učiniti što utjecajnijim, a vidljivo je iz zastupljenosti teme *odnos crkve i države* u komentarima Glasa Koncila u prvom analiziranom razdoblju.

U drugom razdoblju najučestalije su podteme bile evangelizacija (23,1%), političke manipulacije Crkvom (10,8%), te Crkva i hrvatski narod (9,2%). To je vrijeme završetka ratnih sukoba i mirne reintegracije Slavonije, vladavine HDZ-a i Franje Tuđmana. To je razdoblje u kojem je Sveta Stolica potpisala 4 ugovora o pitanjima od zajedničkoga interesa s Vladom RH, kojima je Crkva dobila niz povlastica i izrazito povlašten položaj u odnosu na druge vjerske zajednice. U komentarima Glasa Koncila dominantna tema je *evangelizacija* (to je i vrijeme drugoga posjeta Pape Hrvatskoj). Može se reći da je riječ o razdoblju u kojem se Crkva najviše bavi samom sobom. Naime, druga po zastupljenosti tema je *političke manipulacije Crkvom*. U tim komentarima opravdavala su se sudjelovanja svećenika (i biskupa) na političkim skupovima, te neki drugi primjeri politizacije Crkve, koji su bili česti u tom razdoblju. Treća podtema je *Crkva i hrvatski narod* koja se sasvim uklapa u osnovni ton komentara toga razdoblja. Tek na četvrtom mjestu teme su vezane za probleme civilne sfere društva (*društvena transformacija i politika*), a konkretni problemi društva (*ekonomske i socijalne teme*) dijele tek osmo mjesto s još četiri teme.

U trećem razdoblju najučestalije su podteme bile ekonomske i socijalne teme (18,5%), evangelizacija (16,9%), te društvena transformacija i politika (13,8%). To je vrijeme promjene vlasti (koalicija “šestorke”), ali i ponovnoga dolaska HDZ-a na vlast, krajem 2003. godine. Nakon dugoga vremena kohabitacije s HDZ-ovom vlašću, Crkva u ovom razdoblju, mada evangelizacija po prirodi njenoga posla ostaje vrlo značajna tema, kao da konačno počinje osluškivati znakove vremena i više pisati o zaista gorućim temama hrvatskoga društva: ekonomskim, socijalnim temama i temama civilnoga društva, a sasvim izostaju teme *Crkva i hrvatski narod*. Podtema *političke strukture i predizborni proglasi biskupa* bila je jedna od zastupljenijih tema (najzastupljenija u odnosu na dva prethodna razdoblja) zbog predsjedničkih i dvaju parlamentarnih izbora. To je i vrijeme konačnoga donošenja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, kojemu doduše nije posvećena posebna pažnja jer je status Crkve u društvu ionako bio riješen Ugovorima, a Crkva nije pokazivala zanimanje za sudbinu ostalih vjerskih zajednica. U ovom razdoblju jedna od zastupljenijih tema je *Hrvatska u međunarodnim odnosima* jer tada počinju pregovori o pristupanju Hrvatske Europskoj uniji.

3.3. Ton komentara

Analiziran je i ton komentara, tj. praćena je generalna orijentacija komentara s obzirom na vrednovanje teme i aktera koji su se u njima pojavili. Pozitivan ton

upućuje na odobravanje i afirmativni pristup temi i akterima o kojima se piše, negativan ton na kritički i osuđujući pristup, neutralan ton na uopćeno opisivanje bez zauzimanja vrijednosnoga stava dok programatski ton upućuje na vrijednosnu ocjenu, odnosno kako bi situacija vezana za temu i aktere trebala izgledati u odnosu na “realno” stanje stvari. Tablica 3. prikazuje ton komentara po dominantnim temama.

Tablica 3.
Ton komentara po dominantnim temama (%)

Dominantna tema	Ton komentara				
	pozitivan	negativan	neutralan	programatski	Ukupno
1. Neke društveno-političke teme	5,7	31,4	42,9	20,0	100,0
2. “Hrvatske teme”	20,5	23,1	48,7	7,7	100,0
3. Evangelizacija	47,1	0	35,3	17,6	100,0
4. Odnosi Crkve i države	12,5	9,4	56,3	21,9	100,0
5. Druge vjerske zajednice	36,4	0	63,6	0	100,0
6. Sveta Stolica u svijetu	11,1	11,1	77,8	0	100,0
Ukupno	19,0	17,9	47,7	15,4	100,0

U komentarima je najčešće i gotovo u polovici slučajeva (47,7%) bio prisutan neutralan ton dok su se u drugoj polovici slučajeva rjeđe i gotovo ravnopravno izmjenjivali pozitivni (19,0%), negativni (17,9%) i programatski (15,4%) tonovi⁹.

Stoga se može zaključiti da su autori u komentarima cijeloga razdoblja na generalnoj razini izbjegavali davati vrijednosne ocjene o temama i akterima u gotovo polovici slučajeva iako se može konstatirati kako su vrijednosne orijentacije uvijek prisutne, ali se moraju čitati između redaka. U slučajevima vrijednosne opcije autori su podjednako podržavali, kritizirali i upućivali kako bi stvari trebale izgledati u komentiranoj temi i akterima povezanima s njom.

Ako se razmotre pojedine dominantne teme i ton komentara, iz tablice 3. vidi se da u svim dominantnim temama prevladavaju neutralni stavovi (od 42,9% do 77,8%), osim u evangelizaciji u kojoj su na drugom mjestu (35,3%). Vidi se da su najpozitivniji stavovi prisutni u evangelizaciji (47,1%). S druge strane, najnegativniji stavovi bili su prisutni u nekim društveno-političkim temama (31,4%), i to u ekonomskim

⁹ Rezultati ove analize slični su analizi vrijednosnih orijentacija priloga Glasa Koncila u ratnim godinama u kojima prevladavaju neutralni stavovi (60,1%), a slijede ga negativni (18,43%), programatski (16,01%) i pozitivni (5,46%) stavovi (Relja, 1998.:105). Ovdje je manje neutralnih tonova jer je riječ o komentaru u kojem su prisutnije vrijednosne orijentacije, nego u nekim drugim novinskim formama.

i socijalnim temama (primjerice društvenim devijacijama), društvenoj transformaciji i političkim temama, te medijima. To pokazuje da je Crkva u trećini slučajeva kritizirala društvenu i političku situaciju u državi, te aktere koji djeluju na toj ravni. Programatski stavovi najčešće su bili prisutni u odnosu crkve i države (21,9%), a radilo se o temama političkih struktura i predizbornih proglašenja biskupa, modela odnosa crkve i države, rada nedjeljom i vjeronauku u školama. Crkva je kontinuirano, u sva tri razdoblja, promovirala svoju viziju odnosa Crkve i države, i načina na koje treba riješiti te odnose.

Neutralni tonovi prevladavali su u sva tri razdoblja. U prvom razdoblju bilo je najviše pozitivnih komentara (21,5%), a najčešće su bili povezani s "hrvatskim temama" i s crkvenim akterima (crkvenom hijerarhijom i Crkvom u Hrvatskoj), te Papom i Svetom Stolicom. Najviše negativnih tonova tj. kritike bilo je upućeno nekim društveno-političkim temama (podteme osamostaljenje i rat, društvene devijacije, te društvene ideologije), a najčešće su kao akteri bili prisutni ostali iz bivše Jugoslavije, te crkveni akteri (crkvena hijerarhija i Crkva u Hrvatskoj), koji su bili izvor međusobnog kritiziranja.

U drugom razdoblju najviše su pozitivno vrednovani neki aspekti evangelizacije (različite svetkovine i događaji), a od aktera Papa i Sveta Stolica. Najviše kritike bilo je upućeno nekim društveno-političkim temama, vezano za obitelj i seksualnost te političke manipulacije Crkvom, a od aktera bili su prisutni crkveni akteri (kardinal Kuharić) i svjetovni mediji koji su bili izvor međusobne kritike.

U trećem razdoblju najviše ima negativnih (21,5%) i programatskih (18,5%) tonova. Najviše je kritika bilo upućeno nekim društveno-političkim temama (društvene devijacije, politička scena i mediji), a od aktera svjetovnim medijima i predsjedniku Mesiću.

3.4. Strategija komentara

Analiziran je i način na koji autor gradi priču, odnosno kakvom se strategijom izlaganja služi u komentarima. Objasnjavanje se koristi u komentarima u kojima autor dominantno interpretira i tumači temu i/ili aktere dovodeći ih, po određenom ključu tj. ideji, u vezu s nekim drugim procesom. Informiranje se koristi u komentarima u kojima prevladava jednostavno prenošenje informacija o temi i akterima bez izlaganja vlastitih stavova. Mobiliziranje i propagiranje stava Katoličke crkve koristi se u komentarima u kojima prevladava određeno dramatisiranje teme kojom se autor bavi kako bi se aktiviralo i mobiliziralo čitatelja i/ili pozivanje na određene spise i događaje unutar Crkve kako bi ih se uputilo na stavove i dogmatski sustav Katoličke crkve. Tablica 4. prikazuje te podatke.

Tablica 4.
Strategija komentara po dominantnim temama (%)

Dominantna tema	Strategija komentara			Ukupno
	objašnjava	informira	mobilizira/ propagira	
1. Neke društveno-političke teme	44,3	17,1	38,6	100,0
2. "Hrvatske teme"	59,0	15,4	25,6	100,0
3. Evangelizacija	38,2	14,7	47,1	100,0
4. Odnosi Crkve i države	40,6	18,8	40,6	100,0
5. Druge vjerske zajednice	45,5	27,3	27,3	100,0
6. Sveta Stolica u svijetu	55,6	33,3	11,1	100,0
Ukupno	46,2	17,9	35,9	100,0

U komentarima¹⁰ je najčešća bila strategija objašnjavanja i tumačenja (46,2%). Nešto rjeđa se javljala strategija mobiliziranja i propagiranja stavova Katoličke crkve, motiviranja na tip djelovanja za koji se ona zalaže (35,9%). Najrjeđe se javljala strategija informiranja (17,9%). Komentar je novinarska forma u kojoj autor obrađuje, analizira i interpretira vijesti, te se smatra složenom formom u kojoj se okušavaju iskusniji autori. Za razliku od većine novinarskih žanrova, u komentaru se izražavaju osobni stavovi i mišljenja. I u Glasu Koncila komentar je shvaćen kao forma koja ima prvenstveno ulogu objašnjavanja, te mobiliziranja i propagiranja stavova Katoličke crkve dok je informativna uloga zanemarena.

Rasprostranjenost pojedine strategije po dominantnim temama pokazuje nam da je strategija objašnjavanja bila najučestalija u svim dominantnim temama osim teme *evangelizacija*, u kojoj je dominirala strategija mobiliziranja i propagiranja stavova Katoličke crkve (47,1%). Najučestalija je bila u "hrvatskim temama" (59,0%) kroz podteme Crkva i hrvatski narod, političke manipulacije Crkvom, te osamostaljenje, rat i druge žrtve. Strategija informiranja najučestalije se koristila u temi *Sveta Stolica u svijetu* (33,3%) u kojoj je čitateljstvo informirano o djelovanju i porukama vrha Katoličke crkve.

Strategija komentara mijenjala se tijekom vremena. Strategija mobiliziranja i propagiranja stavova Katoličke crkve dominirala je u prvom razdoblju (41,5%) kroz *neke društveno-političke teme* (društvene devijacije), *Crkvu i hrvatski narod*, te *evangelizaciju*. Strategija informiranja bila je najmanje zastupljena u sva tri razdoblja. Strategija objašnjavanja pokazuje trend rasta tijekom tri analizirana razdoblja (od 36,9% preko 46,2 do 55,4%), te dominantnost u drugom kroz

¹⁰ U analizi sadržaja i diskursa Vjesnika o konfliktima na početku rata (u 1991. godini) Hodžić (2000.:28–29) prikazuje rezultate retoričkih strategija komentara: prevladava objašnjavanje (62,0%), zatim mobiliziranje (15,7%), ostalo (14,4%) i informiranje (7,9%).

“hrvatske teme” (Crkvu i hrvatski narod i političke manipulacije Crkvom), a u trećem kroz *neke društveno-političke teme* (političku scenu, te ekonomsku i socijalnu situaciju).

3.5. Vremenska dimenzija komentara

Praćena je i vremenska dimenzija – u kojoj je mjeri tematika komentara dominantno vezana uz sadašnjost, prošlost ili budućnost. Tablica 5. prikazuje vremensku dimenziju komentara po dominantnim temama.

Tablica 5.
Vremenska dimenzija komentara po dominantnim temama (%)

Dominantna tema	Vremenska dimenzija komentara				
	nije jasna	sadašnjost	prošlost	budućnost	Ukupno
1. Neke društveno-političke teme	7,1	88,6	1,4	2,9	100,0
2. “Hrvatske teme”	7,7	82,1	5,1	5,1	100,0
3. Evangelizacija	11,8	76,5	5,9	5,9	100,0
4. Odnosi Crkve i države	0	93,8	3,1	3,1	100,0
5. Druge vjerske zajednice	9,1	90,9	0	0	100,0
6. Sveta Stolica u svijetu	0	100,0	0	0	100,0
Ukupno	6,7	86,7	3,1	3,6	100,0

Iz ovih podataka može se zaključiti da je komentar u potpunosti usmjeren na sadašnjost u svim dominantnim temama i u sva tri razdoblja analize (86,7%). Prošlost (3,1%) i budućnost (3,6%) kao da su isključene dok vremenska dimenzija nije jasna u postotku koji je jednak njihovom zbroju (6,7%). Iz ovoga se vidi da je komentar aktivna forma. U tranzicijskom je razdoblju promijenjen društveni poredak, ali i položaj Crkve, te uloga religije i Crkve u društvu. Crkva je shvatila da ponovno ima priliku učiniti što nije mogla za vrijeme socijalističkoga sustava – nastojati u evangelizaciji i po mogućnosti postizanju pozicija koje je imala u predsocijalističkom razdoblju. U svrhu legitimacije toga cilja Crkva povezuje sadašnji trenutak s prošlošću putem dominantnih tema evangelizacije i “hrvatskih tema”. Na gotovo isti način kroz evangelizaciju i “hrvatske teme” ta se priča perpetuira i u budućnost.

3.6. Prostorna dimenzija komentara

Prostorna dimenzija komentara pokazuje lokaciju na koju se dominantno odnosi komentar. Lokalna i mjesna su u slučaju navoda lokalnoga područja i mjesta u

komentar, državna je u slučaju širega nacionalnog i teritorijalnog određenja, globalna je u slučaju navođenja drugih područja i država, a prostorna dimenzija nije jasna u slučaju prevelikoga miješanja navedenih elemenata. Tablica 6. pruža uvid u prostornu dimenziju komentara po dominantnim temama.

Tablica 6.
Prostorna dimenzija komentara po dominantnim temama (%)

Dominantna tema	Prostorna dimenzija komentara				
	nije jasna	lokalna i mjesna	državna	globalna	Ukupno
1. Neke društveno-političke teme	2,9	11,4	77,1	8,6	100,0
2. "Hrvatske teme"	12,8	15,4	43,6	28,2	100,0
3. Reevangelizacija	20,6	20,6	44,1	14,7	100,0
4. Odnosi Crkve i države	6,3	15,6	65,6	12,5	100,0
5. Druge vjerske zajednice	18,2	27,3	18,2	36,4	100,0
6. Sveta Stolica u svijetu	0	0	11,1	88,9	100,0
Ukupno	9,2	14,9	56,4	19,5	100,0

Najučestalija prostorna dimenzija bila je državna (56,4%), i to kroz teme Crkve i hrvatskog naroda, društvene transformacije i politike, ekonomske i socijalne teme, političkih struktura i predizbornih proglašavanja biskupa, te evangelizacije. Slijedi globalna prostorna dimenzija (19,5%), te lokalna i mjesna prostorna dimenzija (14,9%) kroz teme poput evangelizacije, političke manipulacije Crkvom, modela odnosa crkve i države, te prostorna dimenzija koja nije jasna (9,2%). Državna je dimenzija bila, isto tako, najučestalija kroz sva tri razdoblja.

Ovi rezultati pokazuju da su komentari većinom usmjereni na tematiku na nivou nacionalne države, osim kod tema *druge vjerske zajednice* (molitve za mir u Beču ili Vatikanu) i *Sveta Stolica u svijetu*, a najmanje na lokalnu razinu.

3.7. Akteri komentara

Jedan od ciljeva rada bio je utvrditi koji se društveni akteri pojavljuju u komentarima, te kakav je odnos prema njima. Unutar dominantnih tema akteri (do tri) birani su po važnosti. Akteri su definirani kao pojedinci ili institucije čije akcije ili mišljenja čine sadržaj komentara – teme, koji utječu na događaje ili na koje utječu događaji. Od 195 komentara akteri su se pojavili u njih 191. Tablica 7. pokazuje podatke o rasprostranjenosti aktera u komentarima.

Tablica 7.
Akteri u komentarima (f, %)

Akteri	f	%
Crkveni akteri	77	40,3
Papa i Sveta Stolica	28	14,7
Akteri vlasti	19	9,9
Svjetojni mediji	14	7,3
Politički akteri	14	7,3
Međunarodni akteri	7	3,7
Ostale društvene skupine	7	3,7
Ostali iz bivše SFRJ	5	2,6
Crkvena hijerarhija i Crkva u BiH-u	5	2,6
Ostale državne službe	5	2,6
Ostale vjerske zajednice i grupe	4	2,1
Nevladine udruge	3	1,6
Hrvatska i Hrvati	3	1,6
Ukupno	191	100,0

Kao akteri najučestalije su se pojavljivali crkveni akteri u Republici Hrvatskoj (40,3%). Među njima bili su biskupi, crkvene ustanove, svećenici, župnici, nadbiskupi, kardinal Kuharić, kardinal Bozanić, Glas Koncila, ostali vjerski mediji, te ostali vjerski akteri. Uz njih su se, kao učestaliji akteri, pojavljivali i Papa i Sveta Stolica (14,7%), akteri vlasti (9,9%) (primjerice Sabor, Vlada i predsjednik RH), svjetovni mediji (7,3%) (primjerice dnevne novine poput Jutarnjega lista, Vjesnika, Novoga lista, Večernjega lista, tjednici poput Globusa i novinari), te politički akteri (7,3%) (općenito političari i političke stranke, HDZ, SDP, ostale stranke).

Prema tome, najučestaliji akteri u komentarima s jedne strane su crkveni akteri u Hrvatskoj i Svetoj Stolici, čije djelovanje, stavove i ideje komentari posreduju. S druge strane su akteri vlasti (primjerice Sabor, Vlada i predsjednik RH) i politički akteri, te svjetovni mediji koji šalju svjetovne poruke i ideje često suprotne i suprotstavljene porukama Crkve. Takav raspored aktera razumljiv je ako uzmemo u obzir rasprostranjenost najučestalijih podtema (evangelizacija, društvena transformacija i politika, ekonomske i socijalne teme, Crkva i hrvatski narod, osamostaljenje, rat i druge žrtve, te odnos crkve i države) za koje su obje strane pokazale interes dok je svaka više naglašavala svoju sferu djelovanja.

Rjeđe su se (od 3,7% do 0,5%) kao akteri pojavljivali ostali međunarodni akteri (međunarodna zajednica, SAD, EU), ostale društvene skupine (građani, branitelji, mladi, stručnjaci, sportaši), ostale državne službe (znanstvenici, državni djelatnici), ostali iz zemalja bivše Jugoslavije (Srbi, mediji iz Srbije i Slovenije, predsjednici

republika SFRJ-a), crkvena hijerarhija i Crkva u Bosni i Hercegovini (bosanski kardinal), ostale vjerske zajednice i grupe (vjerske zajednice, Srpska pravoslavna crkva, pravoslavni patrijarh Pavle), Hrvatska i Hrvati (narod, Hrvatska), te nevladine udruge (HHO, Helsinki Watch, Građanski odbor za ljudska prava). Slijede tablice iz kojih se vidi u kojoj su mjeri akteri u komentarima napadali (kritizirali) druge aktere, s obzirom na dominantne teme i razdoblja¹¹.

U Tablici 8. prikazani su podaci o napadima aktera po dominantnim temama.

Tablica 8.
Napadi aktera po dominantnim temama (f, %)

Dominantna tema	Napadanje aktera			
	Nema	Ima	Ukupno f	Ukupno %
1. Neke društveno-političke teme	22,9	77,1	70	100,0
2. "Hrvatske teme"	46,2	53,8	39	100,0
3. Evangelizacija	88,2	11,8	34	100,0
4. Odnos Crkve i države	50,0	50,0	32	100,0
5. Druge vjerske zajednice	90,9	9,1	11	100,0
6. Sveta Stolica u svijetu	44,4	55,6	9	100,0
Ukupno f	94	101	195	
Ukupno %	48,2	51,8		100,0

U komentarima je bilo prisutno nešto više napada aktera (51,8%) nego što je bilo nenapadanja (48,2%). Najviše napada prisutno je u *nekim društveno-političkim temama* (77,1%), zatim u *"hrvatskim temama"* (53,8%), te temi *odnos Crkve i države* (50,0%) dok je najmanje napada bilo u *evangelizaciji* (11,8%), te temi *druge vjerske zajednice* (9,1%).

Prve tri dominantne teme područja su ljudskog djelovanja u kojima povijesni događaji igraju važnu ulogu, te su konflikti očekivano najvidljiviji, a mogući su i između i unutar sekularne i crkvene strane. Druge dvije dominantne teme područja su podložnija manjoj kritici jer se aktivnosti i djelovanje aktera u njima smatraju dobrima za Crkvu i njene vjernike (evangelizacija) ili Crkva za njih nije zainteresirana (druge vjerske zajednice).

U Tablici 8.a prikazani su napadi aktera po razdobljima.

¹¹ U komentarima smo pratili i slučajeve u kojima su se akteri branili od drugih aktera, te podržavali/odobravali druge aktere. Tih je slučajeva na obje strane bilo jako malo (u prvom 15%, a u drugom 29%), pa ih ovdje nećemo prikazati.

Tablica 8.a
Napadi aktera po razdobljima (f, %)

Napad	Razdoblje			Ukupno f	Ukupno %
	1990. – 1994.	1995. – 1999.	2000. – 2004.		
Nema	56,9	63,1	24,6	94	48,2
Ima	43,1	36,9	75,4	101	51,8
Ukupno f	65	65	65	195	
Ukupno %	100,0	100,0	100,0		100,0

Dok su u prva dva razdoblja bili učestaliji komentari bez napada (56,9% i 63,1%), u trećem razdoblju primjetan je zaokret i značajan porast napada aktera (75,4%).

Karakteristika prvoga razdoblja na nacionalnoj razini uključivala je borbu za neovisnost i samostalnost Hrvatske, uz suzdržanu kritičnost. U drugom razdoblju kritičnost se smanjila zbog podržavanja vlasti HDZ-a i Franje Tuđmana od strane Crkve, naglašene politizacije Crkve i religije, te bavljenja Crkve dominantno svojim probitkom u društvu. Zanimljivo je da je upravo nadbiskup Bozanić baš u tom razdoblju govorio o “grijehu struktura” kako bi ukazao na bit društvenih problema. U trećem razdoblju (kada je promijenjen glavni urednik Glasa Koncila koji piše komentare), i nakon promjene vlasti koju Crkva nije podržavala, Crkva je postala puno kritičnija u javnom životu baveći se socijalnom politikom, općim dobrom i nacionalnim interesima, kao i pitanjima seksualnih sklonosti, pobačaja i obiteljskog života.

Sljedeća tablica pokazuje aktere koji su najčešće napadali druge aktere po razdobljima.

Tablica 9.
Akteri koji napadaju druge aktere po razdobljima (f, %)

Akteri koji napadaju	1990. – 1994.	1995. – 1999.	2000. – 2004.	Ukupno f	Ukupno %
Crkveni akteri	60,8	54,2	73,5	66	65,3
Svjetovni mediji	10,7	25,0	6,1	12	11,9
Akteri vlasti	10,7	0	4,0	5	4,9
Politički akteri	3,6	4,2	4,0	4	3,9
Ostale državne službe	0	0	6,1	3	3,0
Nevladine udruge	3,6	8,3	0	3	3,0
Ostali iz bivše SFRJ	7,1	0	2,0	3	3,0
Hrvatska i Hrvati	0	0	2,0	1	1,0

Akteri koji napadaju	1990. – 1994.	1995. – 1999.	2000. – 2004.	Ukupno f	Ukupno %
Ostale društvene skupine	0	4,2	0	1	1,0
Ostali međunarodni akteri	0	0	2,0	1	1,0
Papa i Sveta Stolica	0	4,2	0	1	1,0
Ostale vjerske zajednice i grupe	3,6	0	0	1	1,0
Ukupno f	28	24	49	101	
Ukupno %	27,7	23,8	48,5		100,0

Najučestalije su napadali i kritizirali druge aktere crkveni akteri (65,3%), zatim svjetovni mediji (11,9%) dok su svi ostali akteri rijetko napadali druge aktere (od 1,0 do 4,9%). Među sve ostale aktere pripadaju akteri vlasti, politički akteri, ostale državne službe, nevladine udruge, ostali iz bivše Jugoslavije, Hrvatska i Hrvati, ostale društvene skupine, ostali međunarodni akteri, Papa i Sveta Stolica, te ostale vjerske zajednice i grupe.

Kritičnost crkvenih aktera prema drugim akterima povezana je s njihovim viđenjem vlastite pozicije moralnoga arbitra u društvu. S jedne strane tu je Glas Koncila kao službeno glasilo Crkve, u kojem se komentator često javlja kao akter koji napada druge aktere i situaciju (većinom su to akteri domaće i internacionalne politike, te mediji, a puno rjeđe vjerski akteri, dok je tematski ponajviše u nekim društveno-političkim temama, a pogotovo kroz podteme ekonomska i socijalna situacija, te politička scena). Osim toga, napadi se javljaju s aspekta Crkve kao institucije vjere, vjernika i klera, čije vrijednosti i stavove komentar promiče – osuđuje i napada one koji se protive ili djeluju protivno Crkvi, dakle aktere sekularne sfere, a tematski su napadi najčešće vezani uz podtemu obitelji i seksualnosti (pogotovo pobačaja).

Svjetovni mediji (na drugom mjestu) javljaju se kao javni, svjetovni forum u kojem društveni akteri raspravljaju, te razmjenjuju mišljenja, često kritizirajući događaje i/ili druge aktere koji su dio Crkve u Hrvatskoj. Tematski su usmjereni na neke društveno-političke teme i “hrvatske teme”, a podtemama na medije i političke manipulacije Crkvom (ili/i Crkve).

U tablici 9.a prikazani su akteri koji su napadani od drugih aktera po razdobljima.

Tablica 9.a
Akteri koji su napadani od drugih aktera po razdobljima (f, %)

Akteri koji su napadani	1990. – 1994.	1995. – 1999.	2000. – 2004.	Ukupno f	Ukupno %
Crkveni akteri	42,8	50,0	20,3	34	33,7
Politički akteri	3,6	8,4	32,5	19	18,8
Svjetovni mediji	7,1	8,3	16,3	12	11,9

Akteri koji su napadani	1990. – 1994.	1995. – 1999.	2000. – 2004.	Ukupno f	Ukupno %
Akteri vlasti	0	8,2	20,4	12	11,9
Ostali međunarodni akteri	10,7	8,3	4,1	7	6,9
Ostali iz bivše SFRJ	17,9	4,2	0	6	5,9
Ostale državne službe	3,6	4,2	4,1	4	4,0
Hrvatska i Hrvati	3,6	8,3	2,0	4	4,0
Papa i Sveta Stolica	7,1	0	0	2	2,0
Ostale društvene skupine	3,6	0	0	1	1,0
Ukupno f	28	24	49	101	
Ukupno %	27,7	23,8	48,5		100,0

Najnapadaniji akteri u komentarima bili su crkveni akteri (33,7%) (crkvena hijerarhija i Crkva u Hrvatskoj, Glas Koncila, kardinal Kuharić, kardinal Bozanić i ostali vjerski akteri), a po učestalosti napadanja slijedili su ih politički akteri (18,8%) (političari – općenito, HDZ, političke stranke – općenito, ostale stranke, SDP), svjetovni mediji (11,9%), te akteri vlasti (Sabor, Vlada i predsjednik RH) (11,9%). Ostali akteri (međunarodni akteri, ostali iz bivše Jugoslavije, ostale državne službe, Hrvatska i Hrvati, Papa i Sveta Stolica, te ostale društvene skupine) napadani su još rjeđe (do 6,9%).

Crkva u Hrvatskoj i njezini djelatnici kao čuvari društvenoga morala i reda bili su meta napada svjetovnih medija, nevladinih udruga, Vlade i Sabora, te vlasti – općenito. Tematski radilo se o političkoj manipulaciji Crkvom, podjednako ekonomskoj i socijalnoj situaciji, političkoj sceni, medijima, društvenim devijacijama i grupama s društvenoga ruba, te o Glasu Koncila koji su kritizirali većinom svjetovni mediji i ostali vjerski mediji, a podteme su najčešće bile Crkva i hrvatski narod, te političke manipulacije Crkvom.

Političari – općenito, (neimenovani) inače su česte mete javnih kritika¹², što je vidljivo i u komentarima Glasa Koncila i to kroz podteme ekonomske i socijalne situacije, Hrvatske u međunarodnim odnosima, političkih struktura i predizbornih proglašavanja biskupa.

Svjetovni su mediji društveni akteri koji se često kao javni forum kritiziraju, a u komentarima su najčešće napadani u vezi s temama vjeronauka i etike u školi, dušebrižništva u vojsci, te društvenih transformacija.

¹² Neodređeno naglašavanje krivnje političkih aktera primjerice u frazama “političari općenito” ili su “neki političari” na neki način kolektivizira krivnju ili zamagljuje pojedinaca i umanjuje njihovu odgovornost. Sličan pristup “igre skrivača” u odgovornosti i krivnji za političke ili javne odluke prisutan je i kod diskursa glavnih nacionalnih dnevnih novina (Obad, Goldberger, 2004.), a ne služi javnom, općem dobru.

Akteri vlasti (Sabor, Vlada i predsjednik RH) uglavnom slijede logiku političara – općenito, po tipu aktera koji ih kritiziraju, kao i po najčešćoj podtemi (ekonomska i socijalna situacija), ali je na drugom mjestu prisutno pitanje zakonodavstva. Međunarodni akteri (SAD i druge velike sile, međunarodna zajednica općenito) kritizirani su zbog njihove međunarodne politike, a najviše kroz podteme Crkva i hrvatski narod, te osamostaljenje i rat.

4. Zaključci

Glas Koncila, kao službeno glasilo Katoličke crkve, u svojim je komentarima (od 1990. do 2004. godine) promovirao stavove Katoličke crkve u Hrvatskoj o društvenim promjenama u tranzicijskom razdoblju, iako ih je vrlo rijetko opisivao pojmom tranzicije. Rezultati provedenog istraživanja potvrđuju radnu hipotezu po kojoj komentari Glasa Koncila pokazuju da je Crkva u pojedinim aspektima tranzicijskih promjena bila aktivan sudionik događaja, te da se različito odnosila prema temama i akterima u analiziranim razdobljima. Učestalost pojavljivanja dominantnih tema i podtema bila je određena specifičnim tranzicijskim društvenim kontekstom u Hrvatskoj.

U prvom razdoblju (1990. – 1994.) na djelu je bio proces izgradnje nacionalne države i rat. Crkva je pružila podršku vlasti koja je pobijedila na izborima i nastojala na mobiliziranju nacionalne samosvijesti Hrvata u ratnom razdoblju. Istovremeno, trudila se maksimalno iskoristiti novu društvenu situaciju u kojoj je, nakon desetljeća anonimnosti ušla u javnu sferu društva. Podjednako su bile prisutne *“brvatske teme”* i *neke društveno-političke teme*. Drugo razdoblje (1995. – 1999.) karakterizira završetak rata, teška politička i ekonomska situacija (društvena nejednakost, siromaštvo, nezaposlenost, autoritarnost i zatvorenost društva) i ozbiljne kritike situacije na kraju toga razdoblja, podrška Crkve aktualnoj vlasti, daljnji rad na mobilizaciji nacionalnih osjećaja i smrt predsjednika Tuđmana. Najčešće su prisutne *“brvatske teme”*.

Unatoč spomenutim gorućim ekonomskim i socijalnim problemima, analiza pokazuje da se Crkva, naročito u drugom razdoblju, dominantno bavila samom sobom i ostvarenjem svojih interesa u društvu, u čemu je i uspijevala: Sveta Stolica potpisala je vrlo povoljne ugovore s hrvatskom državom, koji su je riješili niza briga s kojima se borila nakon devedesetih – izgradnja crkvenih objekata, financiranje iz državnoga proračuna (plaće i mirovine crkvenim službenicima), dušobrižništvo u bolnicama, vojsci, policiji i zatvorima, vjeronauk u predškolskim, osnovnoškolskim i srednjoškolskim ustanovama, valjanost crkvenog braka i niz drugih povlastica. Crkva se našla u izrazito privilegiranom položaju u odnosu na ostale vjerske zajednice. Unatoč Bozanićeve sintagme o “grijehu struktura”, Crkva je podržavala HDZ-ovu vlast i dobro s njom surađivala i nije razrađivala temu “grijeha struktura”. Od teorijskih koncepata naročito se u drugom razdoblju očitim činio koncept politizacije religije i religizacije politike.

U trećem razdoblju (2000. – 2004.) dolazi do promjene vlasti, reformi i otvaranja Hrvatske prema globalnim i integracijskim procesima. Crkva, koja je protiv nove (“lijeve”) vlasti, postala je puno kritičnija prema vlasti i političarima i njihovim potezima nego što je to bila u prethodnom razdoblju. Konačno je počela očitavati “znakove vremena” i baviti se, na svoj način, “griehom struktura”: *neke društveno-političke teme* javljaju se gotovo deset puta češće od *“hrvatskih tema”*. U tom je razdoblju Crkva zahtijevala promjenu zakona o pobačaju i o radu nedjeljom (zalagala se za zabranu pobačaja, kao i rada nedjeljom).

Djelovanje Crkve je (prema komentarima) u sva tri razdoblja bilo dominantno usmjereno na sadašnjost, na ovdje i sada, na ostvarenje vjekovnoga hrvatskog sna o hrvatskoj državi, u kojoj Crkva ima važnu ulogu (ne samo u sferi civilnoga društva, nego i u politici – proglasi biskupa, različite izjave biskupa...), u kojoj kristijanizira društvo (u kojemu je, prema popisu stanovništva, 87,8% katolika), s argumentima povijesnih zasluga za opstanak hrvatskoga naroda, povijesne uloge predziča kršćanstva za Europu i najkatoličnije zemlje u Europi.

Ne samo da Crkva u analiziranom razdoblju nije razložno i analitički sagledavala nove “znakove vremena” (osiromašenje građana, pljačka nacionalnih resursa, nezaposlenost, kriminal, nesposobnost i nevoljkost političke elite da sve to zaustavi...) koji se tiču njenih vjernika koji su u Hrvatskoj u uvjerljivoj većini, nego je pokazivala i socijalnu neosjetljivost, apostrofirajući često probleme koji nisu bili ključni za hrvatsko društvo i njene vjernike. Briga za materijalne interese (povrat crkvene imovine, bavljenje dionicama, iznos koji dobiva iz državnog proračuna, rastrošnost, neumjerena gradnja velebnih objekata) dovela je Crkvu u nesklad s vlastitim samorazumijevanjem – evandeoskom biti njena poslanja na zemlji i s koncilskom Crkvom koja služi i koja je duhovno utočište.

Koliko su službene novine Katoličke crkve u Hrvatskoj zaista glas Koncila kada su u pitanju neki temeljni koncilski postulati koji se tiču dijaloga sa svijetom u kojem Crkva živi?

Dijalog Crkve na četiri razine postulirane na Koncilu (unutarcrkveni dijalog, dijalog s drugim kršćanima, s nekršćanima, s nevjernjućima), rijetko je bio tema komentara. Unutarcrkveni dijalog nije se pojavio nijednom kao tema. Teološki pluralizam u Crkvi gotovo da i ne postoji, disonantni glasovi se neutraliziraju (niz je “slučajeva” koji o tome svjedoče). Dijalog s drugim vjerskim zajednicama kao tema gotovo ne postoji. Ni religijski pluralizam u društvu kao tema nije prisutan. Nevjerujući/ateisti/agnostici kao tema također ne postoje, osim generalno negativne konotacije ateizma u vezi s ateističkim ideologijama.

Unatoč dominaciji katoličke vjere, stvarnost hrvatskoga društva danas ipak karakterizira pluralizam vjerovanja, vrijednosti i životnih stilova, a analiza komentara Glasa Koncila pokazuje da Crkva nema puno sluha za prilagođavanje takvom društvu. Diskurs Glasa Koncila (Crkve) svojstveniji je tradicionalnom društvu koje je bilo uniformnije sa socijalnoga i kulturnog stajališta.

Literatura

1. Bajsić, V. (1972). *Na rubovima crkve i civilizacije*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
2. Boeckh, K. (1995). O crkvenom tisku u Hrvatskoj: Prikazivanje religije i nacije u Glasu Koncila. *Crkva u svijetu*, 30 (2):204–216.
3. Borowik, I.; Marinović Jerolimov, D.; Zrinščak, S. (2004). Religion and Patterns of Social Transformation – or: How to Interpret Religious Changes in Post-Communism? U: Marinović Jerolimov, D., Borowik I., Zrinščak, S. (Eds.). *Religion and Patterns of Social Transformation*. Zagreb: Institute for Social Research in Zagreb, 9–19.
4. Borowik, I. (2004). Religion and Civil Society in Poland in the Process of Democratic Transformation. U: Marinović Jerolimov, D., Borowik, I., Zrinščak, S. (Eds.). *Religion and Patterns of Social Transformation*. Zagreb: Institute for Social Research in Zagreb, 125–139.
5. Centeno, M. A. (1994). Between Rocky Democracies and Hard Markets: Dilemmas of the Double Transition. *Annual Review of Sociology*, 20: 125–147.
6. Cifrić, I. (1995). Socijalno-ekološke orijentacije i odnos prema vjeri u kontekstu tranzicije. *Socijalna ekologija*, 4 (1):15–33.
7. Cifrić, I. (1996). Tranzicija i transformacija – između norme i prakse. *Socijalna ekologija*, 5(2):135–153.
8. Cifrić, I. (1998). Tranzicija i transformacija. U: Cifrić, I. i suradnici (Ur.). *Društveni razvoj i ekološka modernizacija*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 47–78.
9. Črpić, G., Zrinščak, S. (2005). Između identiteta i svakodnevnog života: Religioznost u hrvatskom društvu iz europske komparativne perspektive. U: Balaban, J. (Ur.). *U potrazi za identitetom: Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 45–83.
10. Črpić, G., Jukić, J. (1998). Alternativna religioznost. *Bogoslovska smotra*, 68 (4):589–617.
11. Franić, F. (1973). *Putevi dijaloga*. Split: Crkva u svijetu.
12. Goldberger, G. (2006). From Antagonism to Establishment and Dominance: Re-construction of Church-State Relations in Croatia. U: Révay, E., Tomka, M. (Eds.). *Eastern European Religion*. Budapest, Piliscsaba: Pázmány Társadalomtudomány, 5.:149–169.
13. Grubišić, I. (1997). Katolicizam i postkomunizam u Hrvatskoj. U: Grubišić, I. (Ur.). *Crkva i država u društvima u tranziciji*.: 157–166.
14. Grünfelder, A. (2002). “Profil” crkve u Hrvatskoj. U: Weber, B. i Dvornik, S. (Ur.). *Hrvatska, godinu dana nakon promjene – prva bilanca*. Zagreb: Heinrich Boll Stiftung.
15. Hodžić, A. (2000). Preoccupation with the “Other”. U: Skopljanac Brunner, S., Gredelj, S., Hodžić, A., Krištofić, B. (Eds.). *Media and War*. Zagreb: Centre for transition and civil society research. Belgrade: Agency Argument, 19–40.
16. Juchler, J. (2000). Global Trends: The Transformation in Eastern Europe and European Unification. *Dialogue and Universalism*, 10 (12):33–59.
17. Ivan Pavao II. (1992). *Centesimus annus* (Stota godina). Enciklika. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
18. Jukić, J. (1993). *Budućnost religije*. Split: Matica hrvatska.
19. Malović, S. (2004). Croatia. U: Petković, B. (Ed.). *Media Ownership and its impact on media independence and pluralism*. Ljubljana: Peace Institute, 119–140.
20. Mandelbaum, M. (Ed.). (1996). *Postcommunism: Four Perspectives*. New York: Council on Foreign Relations Press.
21. Marasović, Š. (1997). Crkva i država u komunističkim društvima. U: Grubišić, I. (Ur.). *Crkva i država u društvima u tranziciji*. Split: Hrvatska akademska udruga, 25–43.

22. Marinović Bobinac, A. (1991). *Analiza sadržaja tiska malih vjerskih zajednica u Zagrebu*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
23. Marinović Bobinac, A. (1993). Aktualnost dijaloga Katoličke crkve s nevjerojucima na razmeđu dva stoljeća. U: Bahtijarević, Š. (Ur.). *Prilozi izučavanju nereligioznosti i ateizma*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 37–46.
24. Marinović Bobinac, A. (1995). Necrkvena religioznost u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 4/6:853–865.
25. Marinović Bobinac, A. (1999). Urbanost pentekostalnih zajednica: socijalno-demografska obilježja zagrebačkih pentekostalaca. *Sociologija sela*, 37/4:407–425.
26. Marinović Jerolimov, D. (2001). Religious Changes in Croatia: Some empirical Data from 1972, 1982 and 1999 in the Zagreb Region. U: Borowik, I., Tomka, M. (Eds). *Religion and Social Change in Post-Communist Europe*. Krakow: Zaklad Wydawniczy Nomos, 63–180.
27. Mataušić, M.; Nikodem, K.; Črpić, G. (2001). Crkva i mediji. U: Aračić, P. (Ur.). *Jeremija što vidiš? Crkva u hrvatskom tranzicijskom društvu*. Đakovo: Biblioteka Diacovensia, 53–76.
28. Matijević, M. (2005). Recepcija Srba i Srbije u katoličkome vjerskom tisku 1980.-1991. godine. U: Graovac, I. (Ur.). *Dijalog povjesničara-istoričara*. Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 9: 469–486.
29. Melich, J. S. (2000). The Relationship Between the Political and the Economic in the Transformations in Eastern Europe: Continuity and Discontinuity and the Problem of Models. *East European Quarterly*, 34 (2):131–157.
30. Melich, J. S. (2005). Breaking the Postcommunist Liminality: The Transformation Process in Eastern Europe. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 13 (1):117–139.
31. Neuendorf, K. A. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. London: Sage Publications.
32. Obad, O.; Goldberger, G. (2004). Who is to Blame? Discourse Analysis of Responsibility/Guilt in Croatian Daily Newspapers. *Trans – Internet Journal for Cultural Sciences*, Nr. 15, dostupno na: http://www.inst.at/trans/15Nr/02_3/obad15.htm.
33. Offe, C. (2004). Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East – Central Europe. *Social Research*, 71(3):501–528.
34. Papa Pavao VI. (1979). *Ecclesiam suam*. (Crkvu svoju). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
35. Plačko, Lj. (1985). *Djelovanje crkve i pribvaćanje religiozno-crkvene doktrine*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
36. Relja, R. (1998). *Analiza sadržaja vjerskog tiska u vremenskom razdoblju od 1991. do 1995. godine: Glasa Koncila, Kane i Karitasa*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, magistarski rad.
37. Skledar, N. (1984). *Dijalog kršćana i marksista*. Beograd: Mladost.
38. Sztompka, P. (2000). Cultural Trauma: The Other Face of Social Change. *European Journal of Social Theory*, 3(4):449–466.
39. Šagi-Bunić, T. (1972). *Ali drugog puta nema*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
40. Šterc, J.; Bošnjak, B.; Bahtijarević, Š. (1971). *Analiza vjerske štampe*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
41. Šagi, B. Z. (1997). Novi stavovi Katoličke crkve u odnosu Crkve i države. U: Grubišić, I. (Ur.). *Crkva i država u društvima u tranziciji*. 17–26.
42. Tomka, M. (1995). The Changing Social Role of Religion in Eastern and Central Europe: Religious Revival and its Contradictions. *Social Compass*, 42 (1):17–26.
43. Vereš, T. (1973). *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*. Zagreb: FTI DI.
44. Vrcan, S. (1980). Studije i eseji iz sociologije religije. U: Vušković, B. i Vrcan, S. (Ur.). *Raspeto katoličanstvo*. Zagreb: Naše teme.

45. Vrcan, S. (1985). Koncil i Katolička crkva u iskušenjima suvremenog doba. *Pogledi*, 15 (3):19–30.
46. Vrcan, S. (1998). O tranziciji s različitih uglova. *Revija za sociologiju*, 3–4:243–248.
47. Vrcan, S. (2001). Vjera u vrtlozima tranzicije. Split: Glas Dalmacije – revija Dalmatinske akcije.
48. Zrinščak, S. (2004). Religion and Society in Tension in Croatia: Social and Legal Status of Religious Communities. U: Richardson, J. T. (Ed.). *Regulating Religion: Case Studies from Around the Globe*. 299–318. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
49. Županov, J. (2001). Industrijalizirajuća i deindustrijalizirajuća elita u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća. U: Čengić, D. i Rogić, I. (Ur.). *Upravljačke elite i modernizacija*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Ankica Marinović Bobinac, Goran Goldberger

Institute for Social Research in Zagreb, Zagreb, Croatia

e-mail: ankica@idi.hr, goran@idi.hr

Glas Koncila – a True Mission or Simply a Name: Analysis of the Commentaries During the Period of Social Transition in Croatia

Abstract

In the text the authors discuss the transition period in Croatia and its social and religious changes. They explain the social context of the country where Catholicism has become an important part of the individual and collective identity and present the history of the Catholic Church in Croatia. The text presents the results (frequency and percentage) of analysed commentaries which appeared in Glas Koncila (a weekly newspaper of the Catholic Church) and their attitude towards dominant topics, such as the relations between the Church and the state, some political events, other religious communities, “*Croatian themes*”, reevangelization, the Vatican and the world, the actors of the transition period in Croatia from 1990 to 2004. The working hypothesis has been confirmed: the Church was an active participant in some aspects of transitional changes and it showed different attitudes to themes and actors in the analysed periods. The frequency of dominant themes and actors was defined by the specific social transition in Croatia. The first period (1990–1994) was characterised by the war of independence and the creation of a national state. The Church supported the elected government and worked on the revival of the Croatian national feelings. “*Croatian themes*” and *some social and political themes* were equally present in the commentaries. The second period (1995–1999) was marked by the end of the war, a very difficult political and economic situation, the Church support of the government, further strengthening of the national feelings, a serious criticism of the HDZ government towards the end of this period, President Tuđman’s death and the end of the HDZ largely authoritarian government. “*Croatian themes*” were mostly present in the commentaries. In the third period (2000–2004) the government changed, Croatia opened to reforms, global and integration processes. The Church was openly against the new, “left” government and criticized it much more strongly than in the previous period. Finally, it became more sensitive to “the changes in time” and started dealing, in its way, with “the sin of structures”: *some political and social themes* were almost ten times more present than “*Croatian themes*”.

Actors who appear most frequently in the commentaries are the Church, the Pope and the Vatican, the government and the secular media.

Key words: Croatia, period of transition, religious revival, the Catholic Church, Glas Koncila, commentaries, content analysis.

Received in February 2008

Accepted in February 2008